

В.В. ДУБІЧИНСЬКИЙ, докт. філол. наук, проф., НТУ «ХПІ», Харків
Л.А. ВАСЕНКО, доц., НТУ «ХПІ», Харків
О.В. БОНДАРЕЦЬ, доц., НТУ «ХПІ», Харків

ВИХІДНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

У статті розглядається структурно-логічна схема інтегрованої у навчальний процес вищого навчального закладу дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». У запропонованій Концепції враховано три освітньо-кваліфікаційних рівні: бакалавр, магістр, аспірант.

В статье рассматривается структурно-логическая схема интегрированной в учебный процесс высшего учебного заведения дисциплины «Українська мова за професійним спрямуванням». В предложенной Концепции учтено три образовательно-квалификационных уровня: бакалавр, магистр, аспирант.

*«У науку можна увійти
лише крізь браму мови»
(Сервантес де Сааведра)*

Реформа вищої школи, її цілеспрямованість на принципи Болонської декларації дає можливість сформулювати соціальне замовлення суспільства щодо надання мовної свідомості студентам – майбутнім фахівцям з різних галузей народного господарства. Принципово це завдання визначається одним із чинників **формування особистості громадянина України незалежно від його національності на основі державної мови.**

Сучасний український соціум в освіті, науці, діяльності державних інституцій послуговується українською літературною мовою, що консолідує націю, з'єднує покоління між собою, збирає та зберігає інтелектуальні надбання нації. Саме тому одним із найважливіших завдань сучасної вищої освіти в Україні є **виховання фахівців нової генерації**, висококваліфікованих, грамотних, з високим інтелектуальним потенціалом, які вільно володіють українською мовою, користуються нею в усіх сферах життєдіяльності, особливо у професійній. Формування мовно-професійної компетенції фахівця можливе лише за умови належної лінгвістичної підготовки.

Проте у суспільстві панує легковажне ставлення до мовної освіченості майбутнього інженера, що зумовлене поверхневим розумінням сутності мови і зведенням її функцій лише до однієї – комунікативної. Дійсно, така функція є важливою, але кожна національна мова, у першу чергу, є скарбницею всієї історичної спадщини етносу, його інтелектуального досвіду, його неповторного способу пізнання світу.

Сучасна суспільна практика демонструє співіснування двох суперечливих тенденцій:

- 1) з одного боку, прагнення до уніфікації інформаційних процесів,
- 2) з іншого – природне прагнення кожного народу до самоідентифікації, самореалізації, збереження й розвитку власної національно-культурної сутності.

Презентація цих тенденцій особливо гостра в мовленнєвій сфері через особливий статус, функціональне призначення конкретної національної мови, оскільки вона повинна як обслуговувати всі сфери соціальної практики у самій державі, так і забезпечувати необхідні комунікативні функції в міжнародному інформаційному просторі. Саме рідна мова будь-якого етносу, з одного боку, є тією власною лінгвокультурною основою, яка забезпечує функціонування своїх інформаційно-комунікативних мереж, залучаючи кожного окремого індивіда до інформаційно-культурного поля етносистеми на основі спільної картини світу та загального світосприйняття. З іншого боку, рідна мова є захисним чинником від розмивання власної ідентичності, бо інтегруватися на основі Болонської декларації у вселюдський контекст можна лише зі своїм оригінальним світобаченням, збагативши цим світову інформаційно-культурну комунікативну мережу.

З відомих причин упродовж багатьох років українську мову практично не використовували у галузі науки, техніки, на виробництві. Українська технічна інтелігенція в своєму фаховому середовищі у більшості випадків спілкувалася російською. Саме тому проблеми повноцінного функціонування української мови в галузях, що визначають рівень науково-технічного розвитку країни, та спеціального навчання фахової мови є актуальними майже для всіх регіонів України.

Пріоритетами державної політики щодо розвитку освіти в першій чверті XXI століття, визначеними в «Національній доктрині розвитку освіти», затвердженій Указом Президента України та наказом Міністра освіти і науки України, є такі:

- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти протягом життя;
- розширення країномовного освітнього простору;
- інтегрування в навчальний процес вищої школи дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Кафедра української, російської мов і прикладної лінгвістики (КУРМПЛ) Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» запропонувала Концепцію викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищих технічних навчальних закладах України.

Концепцію було розроблено на підставі:

1. Наказу Міністерства освіти і науки України № 341 «Про затвердження Плану дій щодо вдосконалення викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у вищих навчальних закладах» від 17.04.2009 р.

2. Наказу ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» проф. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО № 220-І «Про організацію вдосконалення викладання навчальної дисципліни «Українська мова» від 08.05.2009 р.

3. Наказу Міністерства освіти і науки України № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» від 09.07.2009 р.

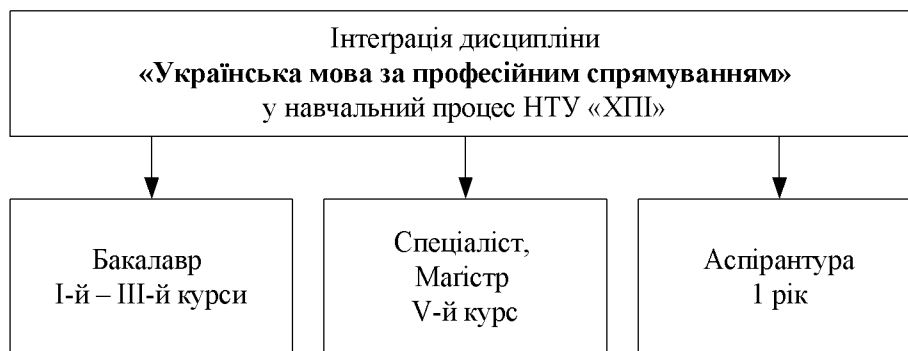
Предметом навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є:

- опанування мови спеціальності в межах обраної галузі знання;
- формування навичок і вмінь з актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності;
- продукування та компресія наукової інформації за фахом;
- знайомство студентів з:
 - а) основними категоріями термінознавства;
 - б) мовними особливостями науково-технічної термінології за обраним фахом;
 - в) перекладом і редагуванням науково-технічної літератури.

Комісія Методичної ради з мовної освіти фахівця та кафедра української, російської мов і прикладної лінгвістики НТУ «ХПІ» у контексті вищезазначеного пропонує **інтегрований у навчальний процес університету курс «Українська мова за професійним спрямуванням»**. Назва дисципліни відповідає номенклатурі навчальних курсів Міністерства освіти і науки України.

Пропонується така структура викладання дисципліни «**Українська мова за професійним спрямуванням**». (див. табл. 1, 2)

Таблиця 1

Основи аналітико-синтетичної компресії науково-технічних текстів (I-й курс). Опанування фахової мови у ВНЗ передбачає:

- засвоєння нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях її ієрархічної організації;
- продукування та компресію наукової інформації у вигляді тез, анотації, різних видів рефератів, звіту з виконання лабораторної роботи, виступу на семінарському занятті тощо;

- ознайомлення студентів з видами стандартних лексичних засобів для структурованого оформлення рефератів, лабораторних робіт, курсових і бакалаврських проектів.

Таблиця 2

Структурно-логічна схема викладання дисципліни
«Українська мова за професійним спрямуванням»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)

«Українська мова за професійним спрямуванням»			
I-й курс	II-й курс	III-й курс	IV-й курс
Основи аналітико-синтетичної компресії науково-технічних текстів	Основи лінгвістичної підготовки фахівця	Основи термінологічної підготовки фахівця	-----
1 кредит	1 кредит	1 кредит	-----
Диф. залік	Диф. залік		-----

Іспит

Опанування фахової мови можливе лише за умови засвоєння студентами особливостей наукового стилю української мови та його різновидів, які мають певні жанри. Саме обізнаність студентів із жанрами навчально-наукового та власне наукового підстилів допоможе їм у процесі здобуття нових знань і формування навичок та вмінь щодо різного ступеня компресії необхідних джерел інформації для подальшого використання у навчально-комунікативній сфері.

До основних видів оброблення науково-технічної інформації у вищих технічних закладах належать такі письмові роботи: план, тези, конспект, реферат, анотація, лабораторна робота, курсовий і бакалаврський проекти, пояснювальна записка до бакалаврського проекту тощо. Ознайомлення студентів з алгоритмами складання таких робіт, з правилами скороченого запису почутої інформації, зі стандартними лексичними та синтаксичними засобами структурного і змістовного оформлення сприятимуть сформуванню навичок і вмінь аналітико-синтетичної трансформації науково-технічних текстів.

Основи лінгвістичної підготовки фахівця (II-й курс). Підготовка майбутніх фахівців різних галузей науки та техніки передбачає:

- формування навичок і вмінь щодо основ перекладу професійно орієнтованих іншомовних джерел;
- формування навичок і вмінь щодо редагування науково-технічної літератури та посткомп'ютерного перекладу;
- знання лексичних, морфологічних і синтаксичних норм фахової мови.

Підготовка фахівців різних галузей науки і техніки до перекладацької діяльності є нагальною потребою часу. Навчання студентів-нефілологів

перекладанню та постредагуванню науково-технічних текстів сприятиме вдосконаленню їх фахової компетенції.

Основи термінологічної підготовки фахівця (III-й курс).
Термінологічна підготовка фахівця передбачає:

- ознайомлення з основними категоріями термінознавства;
- ознайомлення з історією та сучасним станом української науково-технічної термінології;
- знання алгоритмів вербалізації нових понять у різних галузях знання та професійної діяльності;
- формування термінологічної компетенції студентів на базі фахової мови.

У наш час інформатизації всіх сфер життя суспільства понад 90 % мовних новоутворень складають саме терміни. Тому процес засвоєння студентами науково-технічної термінології потребує спеціального навчання засад прикладного термінознавства. Відомості про історію становлення й розвитку української термінології допомагають студентам усвідомити, що українська наукова термінологія формувалася на власній мовній основі за загальними словотворчими моделями, засвоюючи водночас все те, що на час її творення виробила світова цивілізація, бо жодна природна мова, створюючи терміни, не може обійтися своїми власними ресурсами, тому поєднує в собі національні та інтернаціональні елементи.

Слід зазначити, що рівень розвитку термінології має задовольняти потреби фахової комунікації, зокрема в галузі науки і техніки, адже вільно володіти науковим дискурсом, впроваджувати у виробництво певні винаходи можна тільки за наявності уніфікованої, кодифікованої системи термінів.

Терміни є тими одиницями мови, які допомагають їй здійснити одну з основних функцій – пізнавально-інформативну функцію. Результати пізнавальної діяльності людини закріплюються у колективній свідомості людства за допомогою термінів, з яких складаються майбутні терміносистеми, що є певними фрагментами наукової картини світу у формі національних термінологій. Логічний зміст терміносистем певних галузей є однаковим для всіх національних мов, а мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від словотворчих і метафоричних моделей конкретної (національної) мови.

Сьогодні практичної ваги набуває питання термінологічної компетенції студентів, яка формується та вдосконалюється під час опрацювання мови певної галузі знання внаслідок синтезування знань з фахових і лінгвістичних дисциплін.

Термінологічна підготовка фахівців має здійснюватися лише у співпраці з фахівцями спеціальних кафедр і кафедр іноземних мов професійного спілкування вищих навчальних закладів, необхідність чого підтверджується принциповою основою *термінознавства як науки, що існує на межі лінгвістики та відповідної галузі знання* (табл. 3).

Структурно-логічна схема викладання дисципліни
«Українська мова за професійним спрямуванням»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», «магістр»)

«Українська мова за професійним спрямуванням»
V-й курс Професійна комунікація 2 кредити Диф. залік

Професійна комунікація (V-й курс). Головною метою спецкурсу є:

- опанування правил мовного етикету ділового спілкування;
- оволодіння навичками усної та письмової комунікації;
- ознайомлення зі специфікою міжмовної та міжкультурної комунікації;
- ознайомлення з алгоритмами подолання можливих мовних і культурних комунікативних непорозумінь.

Зважаючи на те, що сучасна вища школа готує не просто фахівців для конкретної галузі суспільної діяльності, а спеціалістів, зорієнтованих на наукову діяльність, під володінням мовою професійного спілкування слід розуміти не тільки сформованість мовної компетенції, але й уміння практично реалізувати у стильовому плані свої думки відповідно до комунікативної ситуації, особливо у сфері професійної, наукової комунікації з урахуванням екстралінгвістичних чинників і доречним поєднанням вербальних і невербальних засобів спілкування.

Згідно з Планом дій, затвердженим Наказом МОН від 17.04.2009 р. № 341, передбачено запровадити у ВНЗ іспит з української мови для вступників до аспірантури і кандидатський іспит з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» – для аспірантів ВНЗ усіх напрямків підготовки (табл. 4).

Таблиця 4

Українська мова за професійним спрямуванням (для аспірантів)
Вступний іспит
Українська мова за професійним спрямуванням (Мовна компетенція фахівця 1 рік (2 кредити))
Кандидатський іспит

Українська мова за професійним спрямування для аспірантів. (Мовна компетенція фахівця). Мовна компетенція фахівця передбачає:

- ознайомлення з системою вимог до стилю українських нормативних документів – ДСТУ 3966-2000. «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»;
- ознайомлення з мовними нормами оформлення наукової роботи:
 1. довідково-бібліографічний опис;
 2. цитування;

3. умовні скорочення у фаховій літературі;
4. ілюстративний матеріал;
5. цифрові позначення інформації;
6. опис об'єктів, систем, процесів;
7. викладення теорій, гіпотез, доказів, висновків;
8. вступ до дисертації (актуальність, мета, завдання, новизна, практична цінність);

- ознайомлення з засобами побудови зв'язного тексту;
- ознайомлення зі структурою та лексичними засобами для складання автореферату кандидатської дисертації;
- ознайомлення зі структурою та лексичними засобами для складання відгуку на дисертацію та на автореферат кандидатської дисертації.

Для навчально-методичного забезпечення викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» кафедра української, російської мови і прикладної лінгвістики останнім часом підготувала та видала 7 термінологічних словників і 11 навчальних посібників, у тому числі 3 – з грифом Міністерства освіти і науки України.

Навчальні посібники з грифом МОН:

1. Бондарець О.В., Терещенко Л.Я., Дубічинський В.В., Павлова Г.Д. Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури. – Харків, 2006. – 136 с. (Гриф №14/18.2 – 1537).

2. Бондарець О.В., Терещенко Л.Я., Булавін В.І., Гордієнко О.В., Дубічинський В.В., Некрасов О.П., Павлова Г.Д. Хімічне термінознавство. – Харків, 2006. – 220 с. (Гриф № 14/18.2 – 2777).

3. Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Кринець О.М. Фахова українська мова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2008. – 272 с. (Гриф №1.4/18-Г-8 від 10.01.2007 р.).

У контексті нових інформаційних технологій обов'язковим у термінологічній освіті майбутніх фахівців вважається створення у кожному місті (в ідеалі в кожному вищому навчальному закладі) комп'ютерної мережі **машинного фонду української термінології**. Машинний фонд передбачає наявність основних лексичних, термінологічних, фразеологічних, перекладних тощо баз даних.

Конче потрібен свій **машинний мініфонд української термінології** в НТУ «ХПІ». Сьогодні обговорюється питання про створення **єдиної університетської словникарської бази даних**, яка б могла надавати допомогу фахівцям з різних галузей науки, бібліографам та студентам. Є нагальна потреба розробити науково обґрунтовану, зважену концепцію єдиної тезаурусної системи рубрикаторів, класифікаторів для автоматизації каталогів і фондів університетської бібліотеки.

У зв'язку з вищевказаним пропонується на кожній кафедрі НТУ «ХПІ» силами досвідчених учених **створити термінологічні мінімуми (робочі словнички фахівця)** з кожної спеціальності, що викладаються у нашому університеті. Ці словнички мають бути щонайменше тримовними (українсько-російсько-англійськими) та тезаурусними, які б описували

фахову термінологію у терміносистемі, тобто з урахуванням всіх родових та логіко-понятійних зв'язків.

Кафедра української, російської мов і прикладної лінгвістики готова взяти на себе відповідальність щодо організації та координування роботи всіх підрозділів університету зі створення тримовних термінологічних тезаурусів, що надалі може створитися у ***великий російсько-українсько-англійський політехнічний словник НТУ «ХПІ»***.

Володіння термінологією державної мови за обраним фахом і новими комп'ютерно-лінгвістичними технологіями, що є основою мовної стратегії харківських політехніків, – головна умова становлення наукового потенціалу України.

Надійшла до редколегії 28.05.2010.